

Манаєва А., студ.,
Института филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИЕРОГЛИФОВ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА С КЛЮЧЕВОЙ ГРАФЕМОЙ "СЕРДЦЕ"

Статья посвящена исследованию структурно-семантических особенностей иероглифов, в составе которых есть ключевая графема "сердце". Проанализирована экспериментальная группа из 136 иероглифов с данной графемой и предложена классификация по трем признакам: с позитивной, негативной и нейтральной коннотацией.

Ключевые слова: классификация, ключевая графема, иероглиф, категория.

Manaiieva A., stud.,
Institute of philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Structural and semantic peculiarities of Chinese characters with key grapheme "heart"

The article's aim is to investigate the structural and semantic peculiarities of characters that include the key grapheme "heart". We have analyzed the experimental group of 136 characters with given key grapheme and has submitted the classification of three criterions of the following meanings: positive, negative and neutral connotation.

Key words: classification, key grapheme, character, category.

УДК 811.161.2'342'26

Мартиненко М.Р., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

РОЗТЯГНЕНА ВИМОВА ЗВУКОВИХ СЕГМЕНТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СПОНТАННОМУ МОВЛЕННІ

Стаття присвячена дослідженню розтягненої вимови звукових сегментів у спонтанному мовленні. Основну увагу зосереджено на вивченні явища розтягування звуків як вияву хезитації та самовиправлень.

Ключові слова: розтягнена вимова, хезитація, самовиправлення, спонтанне мовлення.

Попри стрімкий розвиток високих технологій, створення нових засобів комунікації, усне спонтанне мовлення все ж є найбільш поширеним, універсальним способом спілкування. Незважаючи на значний інтерес науковців до цього питання, деякі його аспекти є мало висвітленими. Метою статті є виявлення особливостей реалізації розтягнутої вимови в українському спонтанному мовленні та різнобічна характеристика цього явища. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: визначення поняття розтягнутої вимови, з'ясування причин розтягування звукових сегментів, виявлення функцій для адресанта та адресата повідомлення, класифікація, а також висвітлення перцептивних ознак цього феномену в українському спонтанному мовленні.

Вивчення усного спонтанного мовлення розпочалося у 50 рр. ХХ ст. американськими та англійськими дослідниками: психологом Ф. Голдман-Ейслером, антропологом Ф. Лоунсбері та психіатром Г. Малем. Сьогодні над розробкою цього питання працює багато науковців, зокрема українських: О. Зінченко, В. Кочубей, В. Пилипенко, В. Робейко, Є. Снегірьова.

Огляд наукової літератури засвідчує певну еволюцію в оцінці спонтанного мовлення: від зорієнтованої на ознаки еталонного дикторського читаного мовлення до тієї, що визнає неплівність [Lickley 1994, 1] як специфічну характеристику усного спонтанного тексту. Такий підхід зумовлений активним розвитком у 70-х рр. психолінгвістики і психоакустики та поглибленим розумінням того, що мовлення є одним із найскладніших різновидів діяльності людини. Для забезпечення успішної комунікації мовцеві доводиться миттєво здійснювати ряд процесів: правильно узгоджувати компоненти речення, дотримуватися вимовної норми, уникати повторів, зрештою, поважати потреби слухачів. В адресанта повідомлення нерідко виникають питання "що сказати?" і "як сказати?", він повторює слова та фрази, робить помилки та виправляє їх. Повторюваність цих процесів у спонтанному мовленні свідчить про те, що це "не індивідуальний мовний феномен, а системне явище, пов'язане з процесами мовотворення" [Багмут 1985, 4]. Вважаємо, що нічого випадкового у мові/мовленні не буває, й погоджуємося з думкою Л. Ставицької, яка зауважує, що "лінгвіст має вивчати мову не такою, якою вона мусить бути, а такою, якою та є насправді".

На позначення цих особливих рис спонтанного мовлення в наукових джерелах усталилися терміни "мовленнєві збої" [Подлеская, Кибрик 2007, 7], "неплавність" [Lickley 1994, 1] тощо. У роботі, зважаючи на результати дослідження (див. далі), будемо надавати перевагу другому терміну. На сьогодні найбільш вивченими виявами неплавності спонтанного мовлення є слова-паразити (ну, ось, там, тобто, цей), різні повтори, вокалізації (е-е, м-м) тощо (терміни, які вживаються переважно більшістю дослідників спонтанного мовлення).

Об'єктом нашого дослідження є мовленнєві одиниці (склад, фонетичне слово), у яких у спонтанному мовленні відбувається розтягування вокалічно-консонантних сегментів.

У працях російських мовознавців уживаються терміни "удлинение (нефонологическая долгота) отдельных звуков в словах" [Подлеская, Кибрик 2007, 7] та "затяжки звуков" [Александрова 2004, 3]. Українські вчені, зокрема Є. Снегірьова [Снегірьова 2008, 11] та В. Кочубей [Кочубей 2011, 6], використовують аналогічні українські відповідники: "подовження звуків" та "затягування звуків" відповідно. Британський дослідник спонтанного мовлення Робін Ліклі вживає термінологічне словосполучення "syllabic lengthening" [Lickley 1994, 1], яке перекладається або як "подовження складу", або ж "розтягнена вимова складу" (очевидно, науковець зважає на те, що "склад – найменший вимовний відрізок, який можна вичленувати з мовленнєвого потоку" [2010, 12]).

Оскільки в українській мовознавчій традиції під терміном "подовження приголосних" розуміють "збільшення тривалості звучання приголосних, яке є наслідком історичних змін, фонетичних (живих) регресивних та прогресивних асиміляцій, збігу однакових приголосних при словозміні та словотворі на межі морфем, абрєвіації, засвоєння слів іншомовного походження" [2010, 12] (колосья, зітхання), вважаємо вживання цього терміна в іншому значенні недоречним.

Дослідження проведено на базі українського спонтанного монологічного та діалогічного мовлення (близько 3 годин запису), представлено у 3 ситуаціях: засідання депутатів Верховної Ради України, телепрограма "Судові справи: Злочин і кара" та суспільно-політичне ток-шоу "Свобода". Аудіозаписи взято з Акустичного корпусу українського ефірного мовлення [Васильєва та ін. 2012, 5].

Спостереження над матеріалом засвідчило, що розтягнена вимова притаманна спонтанному мовленню, однак не є його обов'язковим елементом: в опрацьованих нами записах у 8 з 33 дикторів розтягнені фрагменти не зафіксовані. В ідеальному варіанті спонтанне мовлення може відбуватись без цього явища.

Існують певні закономірності, пов'язані із загальними процесами мовленнєвої та мисленнєвої діяльності людини, які, зокрема, реалізуються у процесах породження мовлення. Результати дослідження дозволяють назвати низку чинників, які можуть спричинити появу розтягнутої вимови. На нашу думку, їх доцільно поділити на 2 групи – **мовні та позамовні**. До першої належать психолінгвістичні та власне мовні.

Під психолінгвістичними ми розуміємо фактори, пов'язані з основними етапами формування висловлювання: орієнтуванням, внутрішнім програмуванням, реалізацією плану, контролем, тобто переходом від внутрішнього мовлення до зовнішнього.

Власне мовними є чинники, вплив яких виявляється на етапі реалізації мовлення. Серед них виокремимо такі:

а) лексико-граматичні – найчастотніші – пояснюються потребою у додатковому часі для добору, пошуку певного слова чи/та його узгодження в певних граматичних категоріях: *сама вона приходила до Олега на-а ринок, на його робоче місце* (розтягнена вимова прийменника "на", що входить до фонетичного слова [на́р'інок]), пояснюється необхідністю добрати потрібну лексеми); *що могло спонукати її вхопитись за-а ножа* (розтягнена вимова прийменника "за", що входить до фонетичного слова [заножа́]), викликана пошуком правильної відмінкової форми слова "ніж").

б) фонетичні – спостерігаємо тоді, коли у мовця виникає потреба у чіткішій артикуляції слова, яке викликає певні труднощі (складене, запозичене слово, вибір наголосу тощо): *сільсько-отехн-і-і-чний технікум* (розтягнена вимова звукових сегментів [ко] та [н'і])

Услід за Н. І. Мироною [Миронова 1994, 9], масив позамовних факторів поділяємо на об'єктивні та суб'єктивні. Під об'єктивними розуміємо ті, що пов'язані з:

- середовищем, у якому відбувається комунікація (офіційне/неофіційне),
- підготовленістю/непідготовленістю повідомлення,
- темою (звична/незвична для мовця),

- темпоральним фактором (обмеженість/необмеженість у часі: іноді диктор не може витримати заданого темпу мовлення),
- кількістю мовців (велика слухачька аудиторія часто спричинює невпевненість мовця у собі),
- формою спілкування (безпосередня/опосередкована),
- частотою зміни ролей.

До суб'єктивних чинників ситуації належать стабільні та змінні, останні є більш вагомими. Серед стабільних суб'єктивних факторів розглядаються вік, стать, фах, освіта, психічний склад, темперамент, розумові та мовленнєві здібності, увага, пам'ять, ерудиція, ідеологія та виховання, а також наявність у мовців знань загального характеру про світ, що визначається належністю мовців до одного регіону тощо. Під змінними, суб'єктивними, розуміємо такі чинники: фізичний та психічний (емоційний) стан людини, її настрій, ставлення до предмету розмови (зацікавленість – незацікавленість (за нашими спостереженнями при більшій зацікавленості об'єктом мовлення фіксується більша кількість розтягнутої вимови та інших мовленнєвих порушень)), відносини між мовцями (симетричність у стосунках "свій" – "чужий", "керівник" – "підлеглий").

Як підсумок, доречно згадати відоме твердження Л. Щерби: *"Усі форми слів і всі поєднання слів нормально створюються в результаті досить складної гри складного мовленнєвого механізму людини в умовах конкретних обставин певного моменту"* (виокремлення наше) [Щерба 1974, 14].

Проведене дослідження дало змогу зробити деякі узагальнення щодо фонетичних критеріїв опису видів розтягнутої вимови звукових сегментів. Серед них важливими є такі:

- 1) позиція у фонетичному слові: початок, середина, кінець слова;
- 2) належність звука, на базі якого виявляється розтягування у складі, до певної категорії: голосні, приголосні;
- 3) тривалість розтягування: менша, більша, найбільша (за результатами дослідження, тривалість розтягування залежить від зібраності мовця у момент мовлення, ступеня його нервової напруженості);
- 4) позиція щодо наголосу: перебування в наголошеному чи ненаголошеному складі;
- 5) роль у забезпеченні/порушенні ефективності комунікації: конструктивна, деструктивна.

За оцінками аудиторів, 38% випадків розтягнутої вимови негативно впливають на сприйняття повідомлення, 23% – сприяють кращому розумінню висловлення, решта (39%) – або не були ідентифіковані як розтягнена вимова, або оцінювалися нейтрально. Зауважмо, що більшість із "нейтральних" випадків зафіксовані в словах, що перебувають на межі синтагм. Тож, можемо зробити висновок, що розтягненість вимови у вказаній позиції є логічною й звичною для слуху.

Водночас результати опитування учасників експерименту дали змогу протиставити конструктивну та деструктивну роль розтягнутої вимови для слухача. Адресат, з одного боку, отримує додатковий час і на обдумування почутого, і на те, щоб сконцентруватись на нових тематичних фрагментах та вагомих елементах висловлювання. З іншого ж, невмотивоване розтягування ускладнює розуміння повідомлення, викликає роздратування, оскільки має непрогнозований характер і щодо частоти появи, і щодо місця виникнення, а також позбавлене інформаційного наповнення. За нашими спостереженнями, розтягнена вимова аналогічно впливає і на мовця, який сам її і продукує. Зокрема деструктивно: диктор, помічаючи за собою недоречні розтягування, починає більше зосереджуватись на тому, як він говорить, а не *що*. Конструктивний характер пов'язаний, на нашу думку, з комунікативною функцією – забезпеченням каналу зв'язку між співрозмовниками: мовець перевіряє наявність чи відсутність уваги з боку слухача. Розтягнена вимова стимулює співрозмовника до спільної мисленнєвої діяльності, наприклад, у пошуку потрібної лексеми. Таке розтягування є показником того, що думка ще не завершена, і слухачеві зарано перебирати на себе роль мовця. Водночас розтягнена вимова окремих звукових сегментів дає мовцеві час для ухвалення рішень семантичного чи змістового характеру, дозволяє формувати синтаксичний каркас висловлювання. Це сприяє відновленню якості мовлення через контроль та корекцію мовлення на всіх етапах його породження. Розтягнена вимова є засобом маскування мовленнєвих труднощів і викликаного ними сум'яття.

Усі вищезазначені характеристики розтягнутої вимови притаманні непідготованому, спонтанному мовленню. Але фрагменти розтягнення можуть бути присутні й у підготованому мовленні лектора, диктора, актора, викладача тощо. Тоді воно стає

одним із ораторських прийомів впливу на слухача. "Зважаючи на сугестивну природу усного живого мовлення, У. п. м. (усну публічну мову – авт.) пов'язують з оратор. мистецтвом, майстерністю володіння мовою" [Єрмоленко 2004, 13]. Мається на увазі, що розтягнена вимова структурує промову, виділяє найвагоміші елементи висловлення, що полегшує його сприйняття й усвідомлення, робить мовлення ритмічним і викликає симпатію до мовця з боку слухачів.

Зіставний аналіз частотності виявів розтягнутої вимови, вокалізації та обмовок дає змогу зробити висновок, що їх кількість у мовленні певного диктора є взаємозалежною. Часто ці явища супроводжують одне одного: *тоді-і е-е-е прихожу; і-і я за захвилювалась* (розтягнена вимова останнього складу слова "тоді"; вокалізація – екання, обмовка – "за").

За нашими спостереженнями, розтягування здебільшого зазнають прийменники, сполучники та частки: *бо, до, з, і, у, на, от, то, про, це, що* тощо.

За оцінками аудиторів, найбільша кількість випадків розтягнутої вимови характерна для дикторів з нижчим від середнього рівнем емоційності та середнім темпом мовлення.

Статистичні дані засвідчили, що на одного диктора-чоловіка припадає більша кількість випадків розтягнутої вимови, ніж на одного диктора-жінку. На думку авторів видання "Невербальне спілкування" М. Неппа та Д. Холла це зумовлено тим, що чоловікам більш властиве бажання лишити слово за собою, ніж жінкам [Нэпп, Холл 2004, 10].

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

- Розтягнена вимова звукових сегментів – це нефонологічне збільшення тривалості звучання звукового сегмента (здебільшого складу), спричинене ваганням мовця, його потребою у самовиправленні або ж бажанням певним чином вплинути на адресата повідомлення;

- Розтягнена вимова є типовим, але не обов'язковим явищем спонтанного мовлення;

- Випадки розтягнутої вимови можна згрупувати за певними критеріями (місцем реалізації, базовою для розтягування категорією звуків, позицією щодо наголосу тощо) та виявити найтипівші серед них;

- Розтягнена вимова поєднує в собі і конструктивні, і деструктивні ознаки: її вмотивована поява (на межі синтагм, з метою акцентування на подальшому сегменті повідомлення тощо) сприяє кращому розумінню змісту повідомлення слухачем, а мовцеві допомагає контролювати процес перебігу спілкування; надмірність цього явища в потоці мовлення ускладнює процес комунікації;

- У більшості дикторів, мовлення яких проаналізовано в нашій роботі, кількість випадків розтягнутої вимови, вокалізації та обмовок є взаємопропорційною;

- На граматико-морфологічному рівні розтягнутої вимови найчастіше зазнають прийменники, прислівники та частки;

- Розтягнена вимова, як показав досліджуваний матеріал, виявилась більш властивою для чоловіків, аніж для жінок.

Однак це лише попередні висновки, вірогідність яких сподіваємося підтвердити в майбутньому на значно ширшому матеріалі і з залученням комплексу артикуляційно-акустичних прийомів експериментального дослідження розтягнутої вимови в українському спонтанному мовленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Lickley Robin*. Detecting disfluency in spontaneous speech. / Robin Lickley // <http://www.lel.ed.ac.uk/~robin/PhD-thesis/RJL-PhD.html>

2. *Александрова О. А., Іваницький В. В.* Пауза колювання – комплексний феномен сучасної комунікації. / О. А. Александрова, В.В. Іваницький // Вестник Новгородського державного університету. - 2003. - №25.

3. *Александрова О. А.* Речекомунікативний статус паузи колювання: Автореф. дис. канд. філол. наук. / О. А. Александрова // Великий Новгород. - 2004.

4. *Багмут А. Й.* Інтонція спонтанного мовлення. / А. Й. Багмут. – К., 1985. – 216 с.

5. Васильєва Н. Б., Пилипенко В. В., Радуцький А. М., Робейко В. В., Сажок Н. Н. Корпус української ефірної речі. / Н. Б. Васильєва, В. В. Пилипенко, А. М. Радуцький, В. В. Робейко, Н. Н. Сажок // Речеві технології. – Вып. 2/2012. – С. 12-21.

6. *Кочубей В.* Пауза колювання в англійському мовленні українців. / В. Кочубей. // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – 2011. – Вип. 96 (2) – С. 253-258.

7. Подлеская В. И., Кибрик А. А. Самоисправления говорящего и другие типы речевых сбоев как объект аннотирования в корпусах устной речи / В. И. Подлеская, А. А. Кибрик // Научно-техническая информация. Серия 2: Информационные процессы и системы. – 2007. – №2 – С. 2-23.

8. Килимник Т. М. Дискурсивні маркери *uh, um, you know, like, oh ta well* як засоби подолання комунікативних збоїв. / Т. М. Килимник // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Ж., 2010. – С. 190-193.

9. Миронова Н. И. Устный спонтанный диалог и явления речевого колебания (теоретический и прикладной аспект): Автореф. дис. канд. филол. наук. / Н. И. Миронова. – М., 1994.

10. Нэпл Марк, Холл Джудит. Невербальное общение. Учебник. / Марк Нэпл, Джудит Холл. – М., 2004. – 256 с.

11. Снегірьова Є. О. Паузи коливання (гезитації) у спонтанному мовленні: конструктив чи деструктив? / Є. О. Снегірьова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – 2008. – № 2. – С. 275–283.

12. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: Підручник. / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко – К., 2010. – 270 с.

13. Єрмоленко С. Я. Усна публічна мова. / С. Я. Єрмоленко. // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004. – 824 с.

14. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. / Л. В. Щерба – Л., 1974.

15. Яковлева Э. Б. О видах гезитаций и их функционально-коммуникативной значимости (на материале немецких спонтанных диалогов). / Э. Б. Яковлева // Язык и образование. Великий Новгород. - 2002. – С. 84–85.

Стаття надійшла до редакції 24.04.13.

Мартынєнко М.Р., студ.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

РАСТЯНУТОЕ ПРОИЗНОШЕНИЕ ЗВУКОВЫХ СЕГМЕНТОВ В УКРАИНСКОЙ СПОНТАННОЙ РЕЧИ

Стаття посвячена дослідженню растянутого произношення звукових сегментів в спонтанній речі. Основне уваження зосереджено на изученні феномена растягивання звуків як проявлення гезитації и самоисправлений.

Ключевые слова: *растянутое произношение, гезитация, самоисправление, спонтанная речь.*

Martynenko M.R., stud.
Institute of Philology,
National Taras Shevchenko University of Kyiv

STRETCHED PRONUNCIATION OF AUDIO SEGMENTS IN UKRAINIAN SPONTANEOUS SPEECH

The article is dedicated to exploration of stretched pronunciation as a spontaneous speech phenomenon. Hesitation and self-correction as different sides of stretched pronunciation are the main focus.

Key words: *stretched pronunciation, hesitation, self-correction, spontaneous speech.*

УДК 811.111/007

Мельник І.В. асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРИЧИНИ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ У ПРОВОКАЦІЙНОМУ МОВЛЕННІ

У статті розглядається поняття комунікативної невдачі. Досліджується явище провокативного мовлення. Аналізуються основні причини виникнення комунікативних невдач у провокаційному мовленні.

Ключові слова: *провокаційне мовлення, комунікативна невдача, провокатор, реципієнт, мовленнєвий вплив.*

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена активізацією комунікативної парадигми в лінгвістиці та інтересом сучасних мовознавців до різноманітних комунікативних девіацій. **Мета** статті – виокремити і проаналізувати причини комунікативних невдач у провокаційному спілкуванні. **Об'єктом** дослідження є мовленнєві невдачі, а **предметом** – причини їх виникнення в межах провокаційного мовлення. **Наукова новизна** дослідження зумовлюється відсутністю спеціальних праць, присвячених цьому питанню.

Ефективність та успішність комунікативного акту в процесі міжособистісного спілкування визначається рівнем досягнення